

Hrvati i Veliko Selo

Srednjovjekovni posjedi istočno od Đakova

UDK 94(497.5)"11/15"

Pregledni članak

Tomo Šalić, Vinkovci

U radu su podaci o srednjovjekovnim posjedima Hrvati i Veliko Selo, istočno od Đakova, od vremena vitezova ivanovaca, do velikaša Horvata i Gorjanskih, stanje za vrijeme osmanlijske okupacije te najposlije kao dijelova vlastelinstva Bosansko-đakovačke biskupije. Također su dati podaci o naseljima i župama Hrvati i Veliko Selo, romaničkoj crkvi sv. Bartolomeja i župi Vrbica.

Ključne riječi: križari, templari, ivanovci, Hrvati, Veliko Selo, crkva sv. Bartolomeja, velikaši Horvati i Gorjanski, nahije Gorjan i Jošava

Križarski pokret u Europi

Političke prilike u Europi X. i XI. stoljeća bile su veoma burne društvenim, političkim i vjerskim događajima. Feudalni vladari nastojali su učvrstiti svoju moć, što je uzrokovalo društveno i političko raslojavanje. Na jednoj strani bio je vladar (car ili kralj) i visoko plemstvo, a na drugoj siromašni niži plemići i obespravljani slojevi naroda (kmetovi, gradska sirotinja). Papa, kao vjerski poglavar nastojao je postati i svjetovni vrhunski autoritet te je dolazio u sukob sa srednjoeuropskim vladarima. Veoma značajan bio je sukob u vrhovima kršćanske crkve, koji je završio raskolom 1054. godine na Zapadnu i Istočnu crkvu. Stoga su pape nastojali povratiti autoritet u čitavom kršćanskom svijetu. Crkva je nastojala

zaštititi hodočasnike na putu u Svetu Zemlju od nasilja i samovolje bliskoistočnih moćnika. Pojavile su se dualističke hereze (albigenzi, husiti, bogumili, Crkva bosanska). Na istoku Europe još uvijek neki narodi nisu primili kršćanstvo (baltički narodi, Prusi, neki Slaveni). Muslimani su već ranije osvojili Sjevernu Afriku i dio Španjolske. Turci Seldžuci osvojili su 1076. godine Jeruzalem u kojem se nalazio Kristov grob, čime su onemogućili posjete hodočasnika u Svetu Zemlju. Bizantsko carstvo bilo je ugroženo osvajačkim prodorom Turaka. Također, ne treba zanemariti trgovačke interese moćnih europskih gradova-država (Venecija, Genova, Pisa), koji su bili ugroženi islamskim osvajanjima na Sredozemlju i Bliskom istoku.

Križarski pokret značajna je pojava u povijesti čovječanstva s velikim utjecajem na vjerski, politički i gospodarski život Europe. Pokrenuo ga je papa Urban II. u nastojanju da učvrsti crkveni i svjetovni autoritet. Pokret je doveo do putovanja velikog broja hodočasnika i vojnih formacija na Istok s prvobitnom svrhom oslobođenja Kristovog groba u Jeruzalemu te ratova koji su trajali otprilike od 1095. do 1500. godine.

O ratu zbog oslobođenja Kristova groba od muslimana raspravljalo se u ožujku 1095. na vijeću biskupa iz Francuske, Italije i Njemačke u Piacenzi, u nazočnosti pape Urbana II. i izaslanika bizantskoga cara Aleksija I. Komnena, koji je zamolio pomoć za obranu od Turaka. Papa je prvi put pozvao vjernike na križarski pohod na polju nedaleko Clermonta 27. studenoga 1096. ponudivši oprost svih grijeha. Križari su se zavjetovali na poslušnost, dobivali povlastice i oprost grijeha. Na odjeću su prišivali bijeli križ te su po njemu nazivani *križarima*. Ratovanje se proširilo na Portugal i Španjolsku (protiv muslimana), baltičke zemlje i istočnu Europu (poganski narodi), protiv krivovjernih i raskolnika (Francuska, Češka, Bosna) te svjetovnih vladara (Bizant, Francuska, Njemačka). U ratu su sudjelovali ljudi različitih zanimanja i imovnoga stanja – od obične europske sirotinje, do avanturista, svećenika, siromašnih i imućnih vitezova te europskih kraljeva (s velikom pratnjom). Prikupljanje i pokretanje križara zahtijevalo je propagandu, civilnu i vojnu organizaciju, financiranje, bankarske poslove, snabdijevanje hranom, odjećom i konjima, prihvata na konačenje, liječenje bolesnih, itd. Putovalo se u oba osnovna smjera – prema Istoku i povratak u Europu, kopnom i morem.¹

1 Od opširne literature izdvajamo: Jonathan RILEY-SMITH, *Križarski ratovi*, Verbum, Split, 2007.; Lelja DOBRONIĆ, *Viteški redovi templari i ivanovci u Hrvatskoj*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984.; Vojna enciklopedija, sv. 4., drugo izdanje, Beograd, 1972., *Krstaški ratovi*, 734. – 738.; Hrvatska enciklopedija, sv. 6., Leksikografski zavod „Miroslav Krleža“, Zagreb, 2004., *Križarski ratovi*, 275. – 277.

Povjesničari razlikuju osam križarskih pohoda, od kojih je prvi pokrenut 1096. i trajao je do 1144. godine. Osmi pohod započeo je 1270. godine. Tijekom ratova na Istoku je osnovano Jeruzalemsko kraljevstvo, osvojen Carigrad i osnovano Latinsko carstvo (1204.), osnovane su kneževine, vojvodstva i kraljevine. Sve je to postignuto krvavim ratovima protiv muslimana, ali i kršćanskog Zadra i Bizanta. Na koncu su Palestina i osvojena područja na Istoku ponovno izgubljeni. Ratovi su izazvali velike patnje, a cilj nije postignut.

Dodajmo da su francuski vitezovi križari u četvrtom pohodu 15. XI. 1202. u korist Mletaka osvojili i opljačkali Zadar, da bi platili naručene brodove i troškove prijevoza.²

Za naše razmatranje bitni su prvi, drugi i treći križarski pohod kopnenim pravcima, te polazak i povratak kralja Andrije II. u Ugarsku kopnenim putem u petom križarskom pohodu.

Viteški redovi

Usporedo s pohodima križara osnovane su redovničke zajednice pod nazivom *viteški redovi*.³ Prvobitna im je svrha bila liječenje bolesnih i zbrinjavanje križara. Pripadnici reda bili su podijeljeni na vitezove, svećenike i služeću braću. Vitezovi su bili isključivo plemićkog podrijetla, ponajviše Francuzi. Reorganizacijom (1118. – 1120.) dobivaju vojnički karakter i ulogu stajace vojske. Najpoznatiji viteški redovi bili su *vitezovi sv. Ivana Jeruzalemskog* ili *ivanovci*, *red vitezova templara* i *njemački (teutonski) viteški red*. Pravila su im bila različita. Svi su polagali zavjete i uglavnom novačili laike. Svaki je red imao čvrstu strukturu i vrhovno zapovjedništvo. Na čelu reda bio je veliki magistar (meštar), neposredno podložan papi.

Red *vitezova templara* osnovan je 1119. godine u Jeruzalemu. Osnovala su ga dva francuska viteza kao družbu „Siromašnih vitezova Kristovih“. Smještaj im je dao kralj Jeruzalema Baudouin II. u svojoj palači uz negdašnji Salomonov hram (*templ*). Prvotna im je namjera bila osnovati hospicij u Jeruzalemu, ali se proširila na zaštitu hodočasnika pri putovanju u Svetu Zemlju. Crkva je red potvrdila na saboru u Troyesu 1129. te je bio odgovoran samo papi. Red je imao

2 *Tri starofrancuske kronike o Zadru*. Preveo akademik Petar SKOK, Izdavački zavod JAZU, Zagreb, 1951.

3 Branimir MILIČIĆ, u diplomskom radu *Vojno-crkveni redovi u Europi u srednjem vijeku*, Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera, Osijek, 2008., poslužio se pravilnim nazivom „vojno-crkveni redovi“ jer su to bile redovničke zajednice, čija je pravila odobrio papa i koje su bile pod neposrednom nadležnošću rimskih papa.

vitezove i štitonoše te nevitezove (svećenici, braća pomoćnici). Vitezovi su imali bijele, a ostali crne ogrtače. Crveni križ bio je našiven ili izvezen na svim odjevnim predmetima. Djelovanje su proširili na bankarske poslove za potrebe križara te oružanu borbu protiv nevjernika. Stekli su veliko bogatstvo i moć. Godine 1147. osnovali su prve templarske provincije u Europi. Sjedište im je bilo u Parizu. Poslije pada tvrđave Akko u Palestini i Jeruzalemskog kraljevstva njihove snage prešle su u Francusku. Francuski kralj Filip Lijepi odlučio je prigrabiti njihovo bogatstvo i moć te ih optužio za razvrat i u zoru 13. listopada 1307. godine dao je uhititi i zatvoriti u tamnicu templare diljem Francuske. Njihovu kuću u Parizu zauzela je kraljeva vojska. Papa je 3. travnja 1312. objavio raspuštanje reda, a imovinu predao *vitezovima ivanovcima*.

Jedan od najstarijih dokumenata o templarima u Hrvatskoj je pismo pape Aleksandra III. od 18. veljače 1169. upućeno splitskom nadbiskupu, da posreduje između skradinskog biskupa i „braće Vojske hrama“ te da samostan svetoga Grgura u Vrani pripadne templarima.⁴

Preceptorati: Vrana u Dalmaciji, Zabraće, Glogovnica, Gora, Senj, Sveti Martin (Dugo Selo, Božjakovina), Našice (Sveti Martin), Dubica. Imali su kuće-podružnice i velike posjede diljem Hrvatske: u Požeškoj kotlini, Zdelja na Bilo-gori, Nova Rača, Opoj-grad, Zagreb (Nova Ves). U Slavoniji su im 1210. godine potvrđene zemlje Ljesnica i Račeša, a prije 1230. dobili su posjed Sveti Martin kod Našica. Magistri templara za Ugarsku i Hrvatsku imali su visok položaj u tadašnjoj državi.

Njemački (teutonski) viteški red osnovali su građani Bremena i Lübecka 1189./1190. u Akkou u Palestini kao bolničku bratovštinu, koja 1198. postaje viteškim redom. Početkom XIII. stoljeća prenijeli su aktivnost u Europu, gdje su se borili protiv Kumana, poganskih Prusa, baltičkih naroda i Slavena. Kralj Fridrik II. odobrio im je 1226. da mogu zadržati sve osvojene zemlje. Veliki meštar dobio je prava državnog kneza. Time je zemlja viteškog reda postala autonomna, ali je u crkvenom pogledu red bio podvrgnut Rimu. Ruski knez Aleksandar Nevski potukao ih je kod Čudskog jezera 1242. godine. Poljske i litvanske snage nanijele su im poraz 1410. Vojnički značaj izgubili su 1525. godine, kada je veliki meštar Albrecht Brandenburški prisvojio njihovu zemlju i proglasio svjetovno protestantsko vojvodstvo. Red je konačno ukinuo tek Napoleon 1809. godine.

4 Lelja DOBRONIĆ, *Viteški redovi templari i ivanovci u Hrvatskoj*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1984., 25.

Red *vitezova sv. Ivana Jeruzalemskog – ivanovaca, hospitalaca*, osnovan je oko 1070. godine u hospitalu u Jeruzalemu. Zaštitu pape dobili su 1113. godine. Prvobitno *bratstvo* pretvorilo se u viteški red. Razvijali su karitativni rad liječenjem ranjenika, bolesnika i hodočasnika u Svetoj Zemlji te dvorbom hodočasnika u konačištima na putovanju u Svetu Zemlju, zbog čega su dobili naziv *hospitalci*. Red je imao tri vrste braće: vitezove, služitelje i svećenike. Sva su braća na odjeći nosila bijeli križ, kojemu su krakovi raskoljeni (osam šiljaka). Kasnije je ovaj oblik križa dobio naziv *malteški križ*. Na čelu reda bio je veliki magistar (veliki meštar) u glavnoj kući zvanoj konvent. Maršal je bio vrhovni vojni zapovjednik, turcopolier zapovjednik plaćeničke lake konjice, a rizničar vodio financije. Upravitelj hospotala brinuo je o konačištu i bolnici. Preceptorat je bilo područje na kojem su se nalazile *kuće* (samostani), kao najniže jedinice. Ivanovci su djelovali istovremeno kad i templari, ali i nakon njih.

Ivanovci se u Hrvatskoj spominju od 1205. godine, kada su posjednici grada Ljubač sjeverno od Nina.⁵ Na početku XIII. stoljeća pripadalo im je veliko područje zapadno od Varaždina (Ivančica, grad Bela, Ivanec), velik dio Turopolja i Jurjevo blizu Senja. Kada je 1312. godine ukinut red templara, ivanovci su preuzeli njihovu imovinu. U Slavoniji su od templara preuzeli posjed Sveti Martin kod Našica, Požegu i Glogovnicu. Prior ivanovaca u našim zemljama od 1217. nosio je titulu „prior domus hospitalis totius Ungarie“.⁶

Ivanovci su u Slavoniji imali svoje *kuće* (samostane) uz značajne ceste, prijelaze preko rijeka i močvara te u blizini planinskih klanaca. Putni pravac nekih križara vodio je kroz Slavoniju do Pakraca, Požege te Đakova i dalje prema Beogradu, Konstantinopolu (Carigrad) i Svetoj Zemlji. Drugi pravac kretanja križara spuštao se od Pečuha, na Dravu te Sveti Martin u Slavoniji, gdje se spajao sa zapadnim pravcem. Stoga treba naglasiti poteškoće križara prilikom putovanja slavonskim gorjem, prijelaz preko močvare Palače, rijeke Vuke i rječice Jošave. Svugdje su na takvim mjestima postojali gostinjc i tzv. luke – prijelazi preko vode „brodom“, zapravo splavima i drugim plovilima. Zbog snabdijevanja križara, ivanovci su se bavili poljoprivredom i stočarstvom.

Po nalogu pape Grgura IX. ivanovci su 1234. godine dobili zadatak boriti se protiv bogumila i bosanskih krstjana u Slavoniji i Bosni.⁷

Posjedi ivanovaca u istočnoj Slavoniji:⁸

5 Lejla DOBRONIĆ, isto, 98.

6 Lejla DOBRONIĆ, isto, 147.

7 Tomo ŠALIĆ, *Viteški redovi u sjeveroistočnoj Hrvatskoj*. Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Vinkovci br. 11. za 1993., Vinkovci, 1994., 90.

8 Lejla DOBRONIĆ, isto, 97. – 132.

Karaševo. Prva vijest o ivanovcima u Slavoniji potječe iz 1229. godine, kada su „cruciferi de Carasow“ bili međaši sa posjedom Osuvak u Donjoj Podravini. Tu je sada selo Ivanovci i rudina Mostanke kod Valpovačkih Harkanovaca, blizu rječice Karašice.

Koška. Srednjovjekovna cesta od Drave prema Đakovu prolazila je kroz selo Košku u kojem se na groblju nalazi romanička crkva iz vremena ivanovaca. Pisanih dokumenata nema.

Našice. Posjed sveti Martin pripao je ivanovcima već 1315. godine. Držali su ga veoma dugo. Prior ivanovaca brat Filip de Granana prepisao je 1325. godine pismo nekog Černje „jobagiona naše kuće Svetog Martina u Našicama“ i zapečatio novim pečatom Priorata Ugarske. Godine 1347. vodio se spor između priora ivanovaca i pečušskog biskupa oko desetine s posjeda Našice.

Požega. Ivanovci su ušli u posjed templara u drugom desetljeću XIV. stoljeća, odmah nakon ukinuća toga reda.

Pakrac. Poslije templara ivanovci su držali utvrđeni grad. Tu je bilo sjedište preceptorata.

Sveti Martin – Vaška uz Dravu. Ivanovci su ovaj posjed držali oko stotinu godina. Prodali su ga zagrebačkom kaptolu 1254. godine. Izgleda da su njihovi bili i susjedni *Novaki*, južno od Vaške. Na sjevernoj obali Drave ivanovci su također imali posjed *Gornji Sveti Martin* još iz vremena bana Borića, pa se tu nalazio prijelaz preko rijeke.

Vuka – Dopsin. „Križnici iz Dopsina“ spominju se 1263. godine kao međaši nekog drugog posjeda. Izgleda da su imali zgrade s obje strane močvarne Vuke. Ostatke takvih građevina nalazi Milko Cepelić u selu Vuka,⁹ a u selu Koprivna do danas je sačuvana romanička crkva iz vremena ivanovaca, koja je bila uklopljena u veći kompleks. Crkva je 1757. pretvorena u pravoslavnu kapelu Rođenja Presvete Bogorodice. Nalazi se na seoskom groblju.¹⁰

Cerić. Ivanovci su se tu nastanili u blizini prijelaza preko rijeke Vuke, u blizini benediktinskog samostana Svetoga Duha (sada Nuštar). Papa Honorije III. u ispravi iz 1225. godine nalaže dovršenje procesa između ivanovaca i „redovnika Svetoga Duha“ kojima je „samostan bio oplijenjen po hospitalcima“.¹¹

9 Milko CEPELIĆ, *Poviest sela Vuke*. Zbornik Muzeja Đakovštine, sv. 1., Đakovo, 1978., 217. – 229.

10 Lelja DOBRONIĆ, isto, 104.

11 Isto, 100.

Križarski pohodi kroz Slavoniju i Srijem

Kretanje križara u oba smjera predstavljalo je pogibelj za njih i domicilno stanovništvo. Stoga je moralo doći do bolje organiziranosti i snabdijevanja, a to su omogućili viteški redovi, prije svega vitezovi ivanovci. Da bi mogli pružati usluge, ivanovci su morali imati materijalnu i financijsku podlogu, koje je osiguravala crkva i feudalni vladari. Tako su nastale njihove *kuće* (samostani) na kritičnim i značajnim mjestima putnih pravaca.

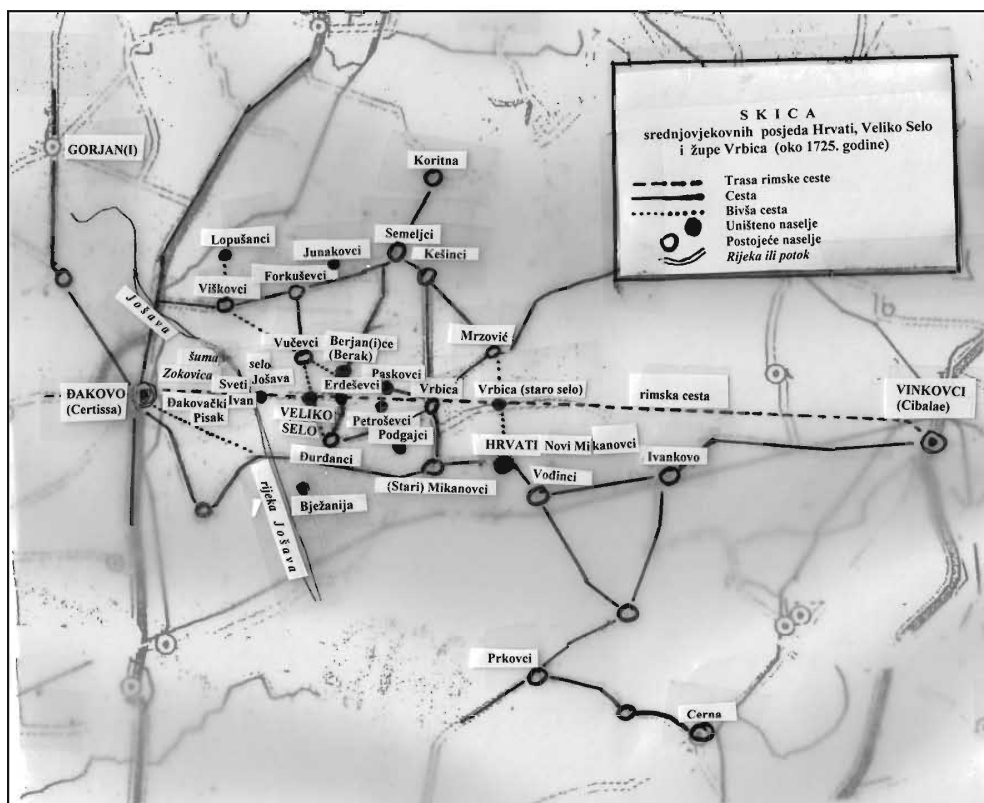
Prilikom Prvoga križarskog pohoda Hrvatskom i Slavonijom prošli su 1096. godine odredi južnofrancuskih križara koje je predvodio Godefroy de Bouillon. Drugi križarski pohod kroz Slavoniju 1147. godine vodili su francuski kralj Luj VII. Mladi i njemački kralj Konrad III. Treći križarski pohod vodila su tri moćna europska vladara: engleski kralj Rikard I. Lavljeg Srca, francuski kralj Filip II. August i njemačko-rimski car Fridrik I. Barbarossa. Engleski i francuski kralj krenuli su pomorskim putem, a car Fridrik I. Barbarossa iz Regensburga, kroz Ugarsku, prešao Dravu i uz Dunav nastavio prema Beogradu i Palestini. Peti križarski pohod vodio je hrvatsko-ugarski kralj Andrija II. Arpadović. Krenuo je iz Ugarske, prešao Dravu i spustio se u Split (1217.), gdje se sa svojim četama ukrcao u lađe. Kralju su se na putu kroz Hrvatsku priključili pojedini slavonski i hrvatski velikaši i priložili novčanu potporu. Pohod je završio bez ratnog uspjeha. Kralj Andrija II. vratio se u Ugarsku kopnenim putem.

Kretanje križara kroz Hrvatsku i Slavoniju bilo je naporno zbog slabe organizacije, loših putova, problema sa snabdijevanjem, itd. U proljeće 1096. putovali su, uz neke druge čete, seljaci iz istočnih francuskih pokrajina i Bavorske. Kralj Koloman dao ih je uništiti u Ugarskoj jer su prolazili kao divlje horde. Velike poteškoće imala je križarska vojska koju je predvodio Rajmond, grof od Toulousea, a prolazila je istočnom jadranskom obalom. Sudionik putovanja opisuje poteškoće na proputovanju i sukobe sa stanovništvom.¹²

Posjedi Hrvati i Veliko Selo

Posjed *Hrvati* (u latinskim i mađarskim varijantama *Croac*, *Urvati*, *Choruati*, *Horwaty*, itd.) imao je velik značaj za putovanje križara cestom od Požege i Đakova prema Beogradu i Svetoj Zemlji. Središnje naselje istoga imena, *kuća* vitezova ivanovaca, bilo je uz romaničku crkvu svetoga Bartolomeja, koja i sada postoji, a nalazi se u Novim Mikanovcima, selu osnovanom poslije 1745.

12 Lenja DOBRONIĆ, isto, 21.- 22.

**Skica srednjovjekovnih posjeda Hrvati, Veliko Selo i župe Vrbica
(oko 1725. godine)**

godine. Povišeni dio Đakovačko-vinkovačkog ravnjaka bio je povoljan za ljudska naselja od antičkih vremena, možda i ranije. Naime, tu je prolazila antička cesta Marsonia-Certissa-Cibalae-Singidunum. Ravan na kojoj su Hrvati spušta se prema jugu i dolini Biđa, a istočno i zapadno omeđuju je dvije udoline kojima teku potoci bogati vodom. Zemljište je plodno. U neposrednoj blizini ima nekoliko dobrih izvora pitke vode. Nadmorska visina je oko 115 metara. Središnji prostor bio je pogodan za zaštitu palisadom i opkopom. Samostanski kompleks vjerojatno je bio istočno od crkve jer je zapadni dio bio rezerviran za trg na kojem su se održavali tjedni i veliki kraljevski sajmovi. Sajmovi su postojali od 14. sve do sredine 20. stoljeća. Osim toga, u Hrvatima je bio carinski ured.¹³ Kraljevski

13 Stjepan PAVIČIĆ, *Vukovska župa u razvitku svoga naselja od XIII. do XVIII. stoljeća*. JAZU, Zagreb, 1940., 171.

sajam se održavao od blagdana sv. Stjepana Kralja do sv. Bartola (20. do 24. kolovoza). Josip Aurel Crepić, općinski službenik u Vrbici, opisao je veliki *bartolovski* sajam u noveli „Babina kob“: „Novi Mikanovci, slavonski Nižij Novgorod, sa svojim kosim crkvenim tornjem poput onoga u Pisi – na daleko su poznati sa svojim dugotrajnim vašarima, koji su nekoć po čitav mjesec trajali. ... po širokom pašnjaku poredala kolija i svakovrsno blago, da je cijeli taj prostor nalikovao na velik mravinjak kroz cijelo vrijeme vašarsko.“¹⁴

Za Ivanovce u Ugarskoj i Hrvatskoj značajna je isprava koju je izdao kralj Bela IV. 29. siječnja 1238. godine. Kralj izričito navodi: „I na kraju, pošto je naše kraljevstvo milošću Božjom već dovedeno u dužno stanje, smatrali smo da se treba pobrinuti za prohibitke crkava i svetih mjesta kojima uvijek namjeravamo snažno pridonositi, a ne oduzimati. I tako redu Hospitala Jeruzalemskog, kako iz osjećaja koji gajimo prema njemu, tako i na molbe i traženje časnog muža Rambalda de Voczon, magistra tog reda u našem kraljevstvu, po savjetu, pristanku i volji ljubljenog i vjernog našeg brata kralja Kolomana, koji je tad bio nazočan s gotovo svim svojim jobagionima, i časnih otaca Roberta nadbiskupa ostrogonskog i Bartola pečušskog, Dionizija palatina, Pousa magistra tavernika i drugih naših velmoža koji su tad gotovo svi bili nazočni, prihode, neke zemlje i posjede od rečenih donacija i darovanja na vječna vremena podijelili smo i potvrdili da ih trajno u miru posjeduju.“¹⁵ Ovom ispravom kralj Bela IV. potvrdio je ivanovcima „Deset jutara zemlje imenom Hrvat (Croac) izuzete od kastro Vukovara koja se dotiče zemlje istoga reda koja se zove Veliko Selo (Magna villa), s pripadajućom šumom.“ Iz teksta zaključujemo da su ivanovci već bili vlasnici posjeda Veliko Selo i da je kralj dopustio da posjeduju i dio zemlje posjeda Hrvati, koja je izuzeta iz imovine kastro Vukovara.¹⁶

Hrvati i Veliko Selo kao posjedi vitezova ivanovaca spominju se u darovnici Đakova i okolice bosanskom biskupu od 7. XII. 1239., koju je potvrdio kralj Bela IV. 20. VI. 1244. godine. Istočna granica biskupskog posjeda opisana je ovako: „...terra Lubus, terra Nogfolu Crociferorum, terra Kajmoz, predium Urvati, aqua Byg, fluvius Gladanach, via Uburbot, terra Cerna, salix vrbicha...“¹⁷ Drugim riječima, istočna granica posjeda išla je rijekom Jošavom, spuštala se na Biđ, Cernu i potok Kladavac te završavala na Savi. „Possessio Verbycze“ uz Savu pripadao je 1506. godine kaštelu Kostroman. Kasnije je tu bilo selo Vrbica.¹⁸

14 Josip CREPIĆ, *Rusvaj*. Osijek, 1918. Pretisak: Godišnjak Pododbora Matice hrvatske Vinkovci br. 3/1964., 161. – 164.

15 *Codex diplomaticus*, IV., 49.; Lelja DOBRONIĆ, isto, 100.

16 Lelja DOBRONIĆ, isto, 102.

17 Eusebius FERMENTŽIĆ, *Acta Bosnae*. JAZU, Zagreb, 1892., 12.

18 Tomo ŠALIĆ, *Vrbica u Đakovštini*, isto, 15.

Stjepan Pavičić za središnje naselje posjeda Hrvati navodi da je dobilo ime po starosjediocima Hrvatima te nabroja područja sela: „Salaš, Ostrigovci, Pečkovci, Vođinci, Blaževci, koje zovu i Peskovci, Petrošinci, Sv. Nikola, Đurđanci i Vinjak.“¹⁹ Emerik Gašić zaključio je da se posjed Hrvati prostirao „između današnjih sela Semeljci, Kešinci, Vrbica i Mikanovci. Ivanovci su ovdje sjedili jedno stoljeće.“²⁰ Stvarna veličina posjeda i njegove granice zasad nisu pouzdano utvrđene.

Posjed *Veliko Selo* nastavljao se prema zapadu na posjed Hrvati sve do međe sa posjedom Bosansko-đakovačke biskupije na rijeci Jošavi. U srednjovjekovnim dokumentima ovaj se posjed naziva na više načina: *Veliko Selo, Magna villa, Nagyfalu*. Središnje naselje posjeda bilo je istoga imena: *Veliko Selo, Velika Vas, Magna villa, Nagfalu*.

Oba posjeda prostirala su se, dakle, od rijeke Jošave do Vođinaca. U središnjim naseljima bila su sjedišta katoličkih župa, koje su pripadale Osuvačkom arhiđakonatu Pečuške biskupije. Papin legat u razdoblju od 1332. do 1335. godine posjetio je župe u Hrvatima i Velikom Selu. „On je u svojim putovanjima po tome zemljištu išao tako, da je obično prvo dolazio u Jarminu, iz nje u Martince, a iz toga sela poprijekim putem u Hrvate. Iz Hrvata je onda kretao na Veliko Selo i dalje na zapadni dio Osuvačkoga arhiđakonata.“²¹ Legat je ubirao izvanrednu papinsku desetinu od crkvenih prihoda u svrhu ponovnog oslobađanja Svete Zemlje i za rat protiv „neprijatelja kršćanskog imena“. Godine 1335. u Hrvatima je bio župnik Fabijan, a u Velikom Selu župnik Blaž.²²

U stručnoj literaturi nije do sada locirano naselje *Veliko Selo*. Također nije poznato komu je bila posvećena župna crkva.

Velikaši Horvati

Posjede Hrvati i Veliko Selo vitezova ivanovaca dobila je potkraj XIII. stoljeća mađarska plemićka obitelj Bánčsa (Banča), koja je najveće posjede imala u istoimenom mjestu u Bačkoj županiji. Kao prvi gospodar spominje se Toma. Ime mu se nalazi u dokumentima iz 1283. i 1297. Toma je imao sina Pavla, a ovaj

19 Stjepan PAVIČIĆ, isto, 167.

20 Emerik GAŠIĆ, *Kratki povijesni pregled biskupija Bosansko-đakovačke i Srijemske*. Osijek, 1944.; Preveo i priredio dr. sc. Stjepan Sršan. Državni arhiv u Osijeku, 2000., 133.

21 Stjepan PAVIČIĆ, isto, 169.

22 Vjekoslav KLAIĆ, *Horvati i njihovi gospodari*. Spomen-cvijeće. Matica hrvatska, Zagreb, 1900., 142.-145.

sina Petra.²³ Susjedi su im bili velikaši Gorjanski (de Gara) i Bosansko-đakovačka biskupija. Gorjanski su također bili vlasnici posjeda Ivankovo i Černa. Izgleda da su se moćni susjedi sukobljavali oko međa i prava vlasništva. Stoga je moguće da se selo Vrbica prvi put spominje 1330. godine u diobnoj raspravi Gorjanskih i Batoši (Botus) kao „*possessio Verbice*“.²⁴

Báncse su postupno preuzeli pridjevak „*de Horwaty*“. Prvi se tako potpisuje, odnosno imenuje „... *nobilis vir magister Petrus filius Pauli de Horwaty*“ u povelji od 1. travnja 1348. godine. Kao ugledni plemić Petar je sudjelovao u plemićkim sporovima i diobama. Horvati su imali čvrste političke veze s Napuljskim kraljevstvom, a prema nekim autorima postojalo je i krvno srodstvo.²⁵

Petar Horvat imao je tri sina: Pavla, Ivana i Ladislava, koji su značajno utjecali na političke događaje. Pavao je od 1379. godine bio zagrebački biskup, Ivan/Ivaniš je od 1376. do 1381. godine bio mačvanski ban, uz koju je čast bila vezana i vlast u Požeškoj i Vukovskoj županiji.

Braća Horvat sudjelovala su poslije smrti kralja Ludovika I. Anžuvinca (1382.) u borbi za hrvatsko-ugarsko prijestolje te su za kralja dovela svojeg rođaka Karla Dračkog iz Napulja (1385.). Pristalice protivničke stranke, koju je vodila kraljica majka Elizabeta iz roda Kotromanića u ime malodobne kćeri Marije, na prijevaru su ubili novoga kralja. Palatin dvora i protivnik Horvata bio je njihov susjed Nikola Gorjanski. Dio hrvatskog i mađarskog plemstva tada se pobunio protiv dvora. Pobunu je predvodio prior ivanovaca u Vrani Ivan Paližna. Horvati su zbog osvete 25. srpnja 1386. u zasjedi dočekali kraljice i Nikolu Gorjanskog, koji su se iz Đakova, gdje su bili u posjetu biskupu, kretali u Gorjane. Sukob se dogodio u Garovu dolu između Užarevaca, Satnice i Gorjana. Plemićka pratnja je pobijena, ubijen Nikola Gorjanski, a kraljice zarobljene. Sukobi su se nastavili jer je malodobna kraljica Marija bila zaručena za Sigismunda Luksemburškog, pretendenta na prijestolje. Urotnici Horvati su uništeni. Najmlađi brat Ladislav poginuo je kod Čerevića u Srijemu, Ivaniš je 1394. uhvaćen u utvrdi Dobor kod Srebrnika u Bosni i svirepo ubijen u Pečuhu, a biskupu Pavlu izgubio se trag.²⁶ Preostalo hrvatsko plemstvo, koje se protivilo

23 Krešimir PAVIĆ, *Značenje obitelji Horvat u hrvatskoj povijesti*. Revija „Đakovački vezovi“, 1977., 32.–34.

24 Tomo ŠALIĆ, *Vrbica u Đakovštini*, isto 12., 186. – 187.

25 Tomo ŠALIĆ, *Vrbica u Đakovštini*, isto, 15.

26 Vjekoslav KLAJIĆ, isto.

Slikar Oton Iveković izradio je monumentalnu sliku bitke kod Gorjana na kojoj je palatin Pavao Gorjanski dobio lik omraženog bana Karla (Dragutina) Khuen-Hedervaryja. Slika se nalazi u gradskoj vijećnici u Đakovu.

politici budimskog dvora namamljeno je u Križevce, gdje ih je kralj Sigismund 27. 2. 1397. dao poubijati („Krvavi sabor križevački“).

Braća Horvati održavali su dobre odnose s papom Grgurom XI. Ivaniš Horvat zamolio je papu da mu dopusti osnivanje franjevačkog samostana. Papa je odobrenje izdao u Avignonu 16. veljače 1376. s obrazloženjem da će samostan služiti „suzbijanju šizmatika i patarena.“²⁷ Samostan u nedalekoj Vrbici održao se do prolaska osmanlijske vojske iz Kisega 1532. godine.²⁸

Ivaniš Horvat stanovao je u svojem dvoru u Hrvatima te je odatle sa svojim četama pošao u vojni okršaj u Garovu dolu. Posjedi Hrvati i Veliko Selo nakon poraza braće Horvata pripali su Nikoli Gorjanskom II. i bratu Ivanu, sinovima poginulog palatina Nikole, kao „krvarina“. Dvor u Hrvatima posljednji put se spominje 1432. godine kao „curia in Horuathy.“²⁹ Vjerojatno su ga Gorjanski uništili. Ostala je samo neistražena velika jama istočno od crkve sv. Bartola, možda ostatak podrumskog dijela zgrade.

Crkva svetoga Bartolomeja

Župna crkva svetoga Bartolomeja, popularno sv. Bartola, u Hrvatima (sada Novi Mikanovci) romanička je građevina iz vremena vitezova ivanovaca. Čvrsta je to jednobrodna građevina s drvenim stropom, dužine 20, a širine 5,40 m, locirana u smjeru istok-zapad. Apsida je na istoku. Prvobitni ulaz nalazio se na sjevernom zidu lađe. Na južnom zidu lađe tri su uska romanička prozora. Ispred crkve, gdje bi trebao biti portal, dograđen je okrugli zvonik, nagnut za 112 cm. Zvonik ima oblik kule s puškarnicama, a završava osmerokutno i stožastim krovom. Romanička apside je uništena, a na njezinu mjestu u srednjem vijeku dograđena druga u gotičkom slogu, s tri prozora i četiri potpornja. Bosansko-đakovački biskup Petar Bakić dao je crkvu obnoviti 1731. godine. Po svoj prilici tada je postavljeno novo krovište, niže od prvobitnog, te dograđena bočna kapela i južni ulaz u lađu, ponad kojega je spomen-ploča s podacima o obnovi crkve.

27 Eusebius FERMENDŽIN, *Acta Bosnae*, XXIII., isto, 43.; Tomo ŠALIĆ, *Vrbica u Đakovštini*, isto, 116., 190.

28 Josip BUTURAC, isto, 14. Autor piše: „Na povratku kroz Slavoniju opljačkali su Turci Podravinu, Moslavinu, Posavinu i požeški kraj sve do Bosuta. Tom su prilikom popalili mnoga sela i trgovišta, mnogo Hrvata (oko 50.000) odveli u ropstvo, a pošteđjeli jedino tvrde gradove.“ (s. 20.); Stjepan PAVIČIĆ, *Vukovska župa*, isto, 222.

29 Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, Osijek, 1910., 199.

Povjesničarka umjetnosti Diana Vukičević-Samardžija ustanovila je da je crkva sv. Bartola jednobrodna romanička građevina s prigradenim poligonalnim gotičkim svetištem s tri gotička prozora i četiri potpornjaka, te skošenim okruglim romaničkim zvonikom, što su potvrdila i najnovija istraživanja.³⁰

Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture Osijek obavio je zaštitne radove na crkvi od 1978. do 1985. godine.³¹ Nakon uklanjanja žbuke ustanovljeno je da je u dijelove temelja ugrađeno obrađeno kamenje, a u zidove ponegdje rimske opeke. Također su ustanovljene devastacije i dogradnje. U gotičkoj apside otkrivena je sedilija i ostaci fresaka. Kasnije je Arheološki odjel Gradskog muzeja Vinkovci obavio zaštitno istraživanje unutar crkvene lađe. Ispod sadašnjeg poda otkrivene su još dvije razine poda. Uz to, otkriveno je 15 kosturnih grobova ukopanih u zdravicu na dubini 2,25 – 2,45 m. Ispod temelja postojeće crkve otkriveni su stariji temelji. To bi mogla biti ranoromanička crkva, kao ona u Sv. Iliji/Vinkovcima (oko 1100. godine) i Nijemcima (temelji otkriveni 1998. u postojećoj gotičkoj crkvi sv. Katarine).³²

Zanimljivo je da povjesničari Đuro Szabo i Stjepan Pavičić otklanjaju mogućnost da je crkva sv. Bartolomeja posljednji materijalni dokaz o središnjem naselju Hrvati vitezova ivanovaca. Đuro Szabo smatra da je crkva veoma stara, citira mađarskog povjesničara Csánkija „da tu imamo tražiti onaj posjed zvan ‘terra Croac (Hrvati, Hrvati) cruciferorum a castro de Walkoy exempta, contigna terrae ejusdem domus’, koji se posjed spominje od god. 1238. do g. 1408.“, ali ne vjeruje da je to crkva *križara*, ni ostatak franjevačkog samostana.³³ Stjepan Pavičić za naselje Hrvati navodi: „U tom je mjestu naime stajala velika kamena crkva sa tornjem, a krstonošci, koji su iza jobagionske organizacije bili prvi posjednici toga imanja, sagradili su bili u Hrvatima velika stambena zdanja, koja su upotrebljavana i u 14. i u 15. st., te bi im se tragovi morali vidjeti.“ On je smatrao da se to ‘crkvište i gradište’ nalazi u blizini crkve u Starim Mikanovcima, no taj je lokalitet dokazano prapovijesni umjetni brežuljak, *gradina*.³⁴ Zbunjuje ga izraz *kamena crkva*, a tim se pojmom u Slavoniji svugdje navodio podatak o crkvama građenim opekama (Sv. Bartolomej, Vinkovci, Rokovačka zidina, itd.).

30 Diana VUKIČEVIĆ-SAMARDŽIJA, *Sakralna gotička arhitektura u Slavoniji*. Studije i monografije Instituta za povijest umjetnosti, knjiga 4., Zagreb, 1986., 122. – 123.

31 Tomo ŠALIĆ, *Vrbica u Đakovštini*, isto, 118., 19.

32 Maja KRZNARIĆ ŠKRIVANKO, *Rezultati sustavnih i zaštitnih arheoloških iskopavanja Arheološkog odjela Gradskog muzeja Vinkovci za 1997. i 1998. godinu*. Godišnjak Matice hrvatske Vinkovci broj 16. za 1998. godinu, Vinkovci, 1999., 333. – 335.

33 Đuro SZABO, *Spomenici prošlosti u Srijemu (Mikanovci, Rokovci, Ledinci, Bapska i Lipovac)*. Suvremenik, 1916. Pretisak: Godišnjak Ogranka Matice hrvatske Vinkovci broj 5., Vinkovci, 1966./67., 341. – 343.

34 Stjepan PAVIČIĆ, *Vukovska župa*, isto, 167.

Nekoliko suvremenih istraživača prihvatilo je ovu zabludu, ne uvažavajući rezultate novijih arheoloških i povijesnih istraživanja.

Velikaši Gorjanski (de Gara)

Poslije pogibije palatina Nikole Gorjanskog (1386.) borbu protiv suparnika Horvata i buntovničkog plemstva nastavili su njegov sinovi Nikola II. i Ivan. Nikola II. Gorjanski preuzeo je 1394. godine čast hrvatskog bana te je sudjelovao u bitki kod Dobora u Bosni, gdje su zarobljena braća Ivaniš i Pavao Horvat. Njihova su imanja zaplijenjena. Posjede Hrvati i Veliko Selo dobili su mladi Gorjanski. Kaptol Srijemske biskupije u Banoštoru 1395. godine objavio je kako je na temelju darovnice kralja Sigismunda uveo bana Nikolu II. Gorjanskog i brata mu Ivana u posjede Horvata u Vukovskoj, Požeškoj i Bačkoj županiji. U ispravi su nabrojani posjedi koji su se nalazili u istočnom dijelu Vukovske županije, zatim posjedi okupljeni oko Hrvata (*Horuathy*) i Velikog Sela / Velike Vasi (*Magna villa, Nogfalu*) te još sedam posjeda koji su graničili s posjedima Hrvati i Veliko Selo.³⁵ Godine 1401. kralj Sigismund imenovao je Nikolu II. Gorjanskog palatinom i tu je čast on zadržao do smrti 1433. godine.

U ispravi izdanoj 1443. godine i drugima iz kasnijeg vremena posjed Hrvati više se ne spominje, nego „*possessio Verbicze*“.³⁶ Dvor velikaša Horvata Gorjanski su po svoj prilici srušili. Isto tako ne spominju se župe Hrvati i Veliko Selo. Crkva sv. Bartola kao sakralni objekt nije uništena. Međutim, ona je 1477./78. u ruševnom stanju.³⁷ Obnovljena je prije dolaska Osmanlija jer je i dalje bila župna crkva župe Vrbica. U komunalno groblje oko crkve („*Cemeterio Comuni apud S. Bartolomeum*“) do 1770-ih godina sahranjivani su pokojnici iz Mikanovaca i Vrbice (posljednji pokojnik iz Vrbice, Petar Bošnjaković sahranjen je 1777. godine). Od 1765. to je groblje sela Novih Mikanovaca.³⁸ Crkva sv. Bartolomeja najstarija je crkva u Slavoniji u kojoj se bogoslužje obavlja neprekidno od njezina nastanka do danas.

Posljednji Gorjanski, Job de Gara, predao je 24. studenog 1478. znatan dio svojih posjeda Nikoli Szecsiju Gornjolendavskom „u ime djevojačke četvrtine“ Helene, sestre djeda Nikole II.³⁹ Job Gorjanski umro je 1481. godine. Kralj je

35 Danijel PETKOVIĆ, *Srednjovjekovna naselja sjeverozapadnog dijela vinkovačkog kraja*, Gradski muzej Vinkovci, 2006., 33.

36 Josip Bösendorfer, isto .

37 Stjepan PAVIČIĆ, isto, 176.

38 Tomo ŠALIĆ, *Vrbica u Đakovštini*, isto, 36.

39 Danijel PETKOVIĆ, isto, 23.

velike posjede Gorjanskih podijelio među nasljednike ili darovao zaslužnim osobama. Izgleda da je tada dio posjeda Gorjanskih zajedno s gradom Gorjanom i bivšim posjedima Hrvati i Veliko Selo dobila Bosansko-đakovačka biskupija jer je poslije oslobođenja od Osmanlija polagala pravo na to područje i dobila ga.⁴⁰

Osmanlijska okupacija

Osmanlijska vojska prolazila je ovim područjem nekoliko puta. Za sobom je ostavljala popaljena sela, a stanovništvo odvodila u roblje. Godine 1423. Turci su opustošili okolicu Đakova i zapalili crkvu u Jošavi. Nastavilo se zalijetanje turskih akindžija preko Save. Na povratku od Kisege potkraj rujna 1532. osmanlijska vojska poharala je Đakovštinu, odvođeci stanovništvo u roblje. Đakovo i okolica okupirani su 1536. godine. Pokušaj oslobođanja 1537. propao je kod Ivanka. Katzianerova vojska potpuno je poražena kod Širokog Polja.⁴¹

Prema novom upravnom ustrojstvu Đakovo i okolica pripali su Požeškom sandžaku s nahijama Đakovo, Dragotin, Poljana, Nivna, Gorjan i Jošava.⁴²

U službenom *defteru*, popisu naselja i obveza (poreza) prema Porti, Požeškog sandžaka iz 1579. godine popisana su sela Nahije Gorjan i Nahije Jošava, istočno i sjeveroistočno od Đakova. Ove su nahije pripadale Kadiluku Gorjan sa sjedištem u Đakovu.

Nahiji Gorjan pripadalo je selo *Velika Vas / Veliko Selo* u blizini Junakovaca, Kešinaca i Vrbice. Selo je imalo 9 kuća. Mještani su koristili pola čestice na *mezri Komnice* (Kuminci).⁴³

Nahiji Jošava pripadala su sela: *Berjan(i)ce, Vučevica, Pavlovci, Mikanovci, Jošava, Viškovci, Đurđanci* i *Dopušanci*.

Selo *Berjan(i)ce* je sadašnje gospodarstvo Berak između Đurđanaca i Semeljaca. Zaključiti je to po pripadajućoj zemlji te uništenim selima (*mezre, pustoseline*): *Pasakovci, Petroševica* i *Vrbnica*, zapravo *Paskovci, Petroševci* i *Vrbica* u sadašnjoj katastarskoj općini Vrbica. Uništeno selo (mezra) Vrbica

40 Tade SMIČIKLAS, *Dvjestogodišnjica oslobodjenja Slavonije. Drugi dio. Spomenici o Slavoniji u XVII. vijeku*. JAZU, Zagreb, 1891., 308. Biskup Petar Bakić bilježi o sporu biskupa-vlastelina Nikole Ogranića s Komorskom komisijom u Osijeku.

41 Ive MAŽURAN, *Turske provale i osvajanja u Slavoniji od kraja 14. do sredine 16. stoljeća*. Zbornik Petog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje, sv. 1., Zavod za znanstveni rad JAZU Osijek, 1991., 17. – 66.

42 *Popis Sandžaka Požega 1579. godine*. Prevela mr. sc. Fazileta Hafizović. Topografiju izradio dr. sc. Ive Mažuran. Državni arhiv u Osijeku, 2001.

43 *Popis Sandžaka Požega 1579.*, isto, 162.

nalazilo se istočnije od suvremenog sela, bliže Hrvatima, na području zvanom *Stara Vrbica*.⁴⁴

Selo *Vučevica* sada se naziva Vučevci.

Selo *Pavlovci* sa 8 kuća nepoznate je lokacije, ali su stanovnici kasnije uselili u Mikanovce (Dominković, Baličević, Čurđinjaković, Živikić, Konjarević). Možda je to selo Podgajci.

Selo *Jošava*, sjedište nahije, imalo je selišta *Bežanija* i *Peštanica*, mezru *Izlatnica*, te vodenicu s dva žrvnja i stupom na Jošavi kod ušća potoka *Kuluč* (Ključ). Lokacija sela vjerojatno je uz rijeku Jošavu, na đurđanačkoj strani.

Selo *Viškovci* imalo je 6 kuća.

Selo *Đurđanci* imalo je mezre *Popovci* i *Erdeševci* (Arđuševac).

Selo *Dopušanci* (Lopušanci) imalo je 9 kuća.

Selo *Mikanovci* s mezrama *Hrvat* i *Gradac* bilo je najveće u nahiji. Imalo je 36 kuća. To je područje sadašnjih Starih i Novih Mikanovaca. Mezra *Hrvat* je pustoselina (*mezra*) bivšeg naselja *Hrvati*, a mezra *Gradac* bivše naselje u blizini lokaliteta *Gradina* u Starim Mikanovcima.⁴⁵

Na kraju popisa Nahije Jošava zapisano je da mostovi na rijeci Jošavi u blizini sela Vučevci, pripadaju Jošavi: „Spomenuto je područje mjesto dužine 500 aršina, duboka i velika bara te nema mogućnosti prelaženja bez mosta. Budući da je, osim toga, opasna planina (...) i klanac, boravište je i stanište hajducima (...) i razbojnicima, koji većinom napadaju putnike namjernike i ne ustežu se ubijati ljude. Budući da je u svakom slučaju izgradnja mostova i njihovo čuvanje i zaštita jedna od najvažnijih potreba,“ stanovništvu 50 rajinskih kuća iz sela *Vučevci*, *Viškovci*, *Đurđanci*, *Junakovci*, *Velić Vas* i *Kećinci* (Kešinci) oprošteni su izvanredni nameti, ukonačivanje, čerahluci i veslanje, oslobođeni su od devširme, sječe drva, služenja u tvrđavama i palankama, poreza za metropolita i drugih običajnih poreza. „Budući da su oni kao svoju dužnost prihvatili da sijeku šumu u spomenutom klancu, otvaraju i raščišćuju puteve, te vrše popravke i uređenje onako kako bude potrebno, prema visokoj carskoj zapovijesti izdanoj tim povodom...“⁴⁶

Selo *Velika Vas*, u ovom se dijelu deftera navodi kao *Velić Vas*. Lokacija toga sela je oko kilometar istočno od prijelaza preko Jošave kod *Svetog Ivana*, uz *stari drum*, o čemu svjedoči pozicija rudine *Vallich polje* na vojnom zemljovidu

44 Tomo ŠALIĆ, *Vrbica u Đakovštini*, isto, 17. – 19.

45 *Popis Sandžaka Požega 1579. godine*, isto, 156. – 157.

46 *Popis Sandžaka Požega 1579. godine*, isto, 158.

Habsburške Monarhije iz 1780. godine.⁴⁷ Naselje je uništeno, ali je na tom zemljovidu ucrtano prostrano polje okruženo šumom. Mjestopis je kasnije upisan kao rudina *Popovci*, odnosno *Popovača* u katastarskoj općini Đurđanci, katastarske čestice br. 254/1, 255 (1940.), 1631 (1963.), odnosno 135/1 (suvremena oznaka više čestica spojenih u tablu).⁴⁸ Do sredine 20. stoljeća tu su bili vidljivi ostaci objekta građenog opekom, kasnije uništeni teškim poljoprivrednim strojevima.

Granica Požeškog sandžaka bila je na potoku Žavorija kod mezre *Hrvat*, pa su sela Vođinci i Prkovci već pripadala Nahiji Ivankovo u Srijemskom sandžaku,⁴⁹ ali su bila filijale župe Vrbica.

Osmanlije su na razne načine ometali vjerski život katolika u Bosansko-đakovačkoj biskupiji. Mnoga su sela uništena. U okolici Đakova ostale su samo četiri župe, od kojih je jedna bila Vrbica, nasljednica starih župa Hrvati i Veliko Selo te se prostirala na čitavom području ovih posjeda. Godine 1605. izaslanik pape Silvestra Josip Gregorić izdao je potvrdu o vjerodostojnosti relikvijara sv. Bartolomeja, koji se i sada čuva u crkvi.⁵⁰ Župnici su bili franjevci, pretežito iz našičkog samostana, izloženi turskoj mržnji i progonima. Godine 1607. vjernici župa u Đakovštini nisu htjeli platiti otkup zvan *čuloš* za svoje fratre župnike, pa su Osmanlije u Đakovu na kolce nabili 50 kršćana.⁵¹ Unatoč progonima, župa Vrbica opstojala je sve do oslobođenja. Apostolski vizitator Petar Masarecchi obilazio je slavonske župe od 1623. do 1632. godine te zabilježio da župa Vrbica (1632.) pripada našičkom samostanu i ne primjenjuje novi kalendar pape Grgura XIII. (vjerojatno zbog velikih sajmova na koje su dolazili inovjerni muslimani i pravoslavci, op. a.). Biskup Toma Ivaković obavljao je kanonsku vizitaciju 1626. – 1630. U Vrbici je krizmao 84 vjernika.⁵² Biskup Jerolim Lučić posjetio je župu Vrbica 5. studenog 1637. godine i ustanovio da župa ima crkvu sv. Bartola „od kamena“. Župnik je Ivan Benić, rodom iz Vareša, poslan ovamo iz našičkoga samostana. Potvrđenih je bilo 125.⁵³ Godine 1646. biskup fra Marijan Maravić u župi Vrbica krizmao je 116 osoba.⁵⁴ Godine 1660. Petar Nikolić, vikar zagrebačkoga biskupa, izvijestio je: „Župa

47 *Hrvatska na tajnim zemljovidima XVIII. i XIX. stoljeća. 4. Virovitička županija*. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2002., zemljovid, sekcija 43.

48 Podaci Državne geodetske uprave, Područni ured za katastar, Ispostava Đakovo. Zahvaljujem ravnatelju gospodinu Goranu Sokoloviću.

49 Bruce W. McGOWAN, *Sirem sancagi mufassal tahrir defteri*. Ankara, 1983., 466. – 468.

50 Tomo ŠALIĆ, *Vrbica u Đakovštini*, isto, 117., 163.

51 Josip Bösendorfer, isto, 326.

52 Josip BUTURAC, isto, 42.

53 Josip BUTURAC, isto, 43.

54 Eusebije FERMENDŽIN, *Acta Bosnae*, isto, 478.

Vrbica ima kamenu crkvu sv. Bartola apostola u Mikanovcima koja i danas postoji. Na tri mjesta nalaze se samo crkvišta, tj. hrpe kamenja porušenih crkvi, ali se i tu služi sveta misa. "Crkva je u dobrom stanju, opskrbljena stvarima za službu Božju. Župnik je otac Ilija Bajević.⁵⁵ Bosanska biskupija imala je tada u Đakovštini samo tri župe: Selci, Gorjani i Vrbica. Župa Vrbica održala se u ratovima za oslobođenje (1687. – 1691.). Osmanlije su se nakon izгона 1687. godine ponovno vratili. Povjesničar Ive Mažuran piše: „Podrug godine 1690/91. nove, privremene turske vladavine u većem dijelu Slavonije imalo je za Hrvate katolike sudbonosnih posljedica. Tada su propala i nestala cijela katolička sela.“⁵⁶ To potvrđuju spomenuti osmanlijski popisi Srijemskog i Požeškog sandžaka, u vrijeme kojih su popisana mnoga sela, kojih početkom 18. stoljeća više nije bilo.

Zajednički život s Turcima i pod njihovim gospodarenjem u trajanju od 155 godina ostavio je mnogo tragova u načinu života Hrvata u Slavoniji, njihovu ruhu, običajima, prehrani, govoru i predaji. U selima Đakovštine još uvijek se u svakodnevnom govoru rabe mnogi orijentalizmi.⁵⁷ U Vrbici se sačuvala predaja o turskom blagu, subaši Tubi te da su Turci crkvu sv. Bartola pretvorili staju za konje.⁵⁸

Poslije oslobođenja od Osmanlija

Odmah poslije oslobođenja župu Vrbica posjetio je 1695. godine fra Erazmo Ogramić te zatekao župnika franjevca Franju iz Bajmoka. Tražio je da se župnik izjasni priznaje li Nikolu Ogramića za bosansko-đakovačkog biskupa.⁵⁹

Đakovo i okolica oslobođeni su 1687. godine. Već sljedeće 1688. godine obavljen je prvi komorski Popis Slavonije. Slijedio je Popis kotara Đakovo (*Conscription du district de Đakovo de l'année 1702*) koji je načinio popisivač Emerik Szadecsky.⁶⁰ Popis je objavljen u izvornom obliku na latinskom jeziku. Tada je došlo do sukoba između biskupa vlastelina i predstavnika Komorske komisije u Osijeku. Biskupa Nikolu Ogramića (Olovčića) ubili su razbojnici u Đakovu 1701. godine. U vrijeme biskupa Đure Patačića, 1709. godine,

55 Eusebije FERMEŃĐIN, *Acta Bosnae*, isto, 496.

56 Ive MAŽURAN, *Turske provale i osvajanja u Slavoniji*, isto 200. – 201.

57 Tomo ŠALIĆ, *Riječi i prezimena turskoga podrijetla kod starosjedilaca na području općina Đakovo, Vinkovci i Županja*. Županjski zbornik br. 9., Županja, 1985., 40. – 59.

58 Tomo ŠALIĆ, *Vrbica u Đakovštini*, isto, 24. – 26.

59 Eusebije FERMEŃĐIN, isto, 523.

60 Ive MAŽURAN, *Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine*. Historijski arhiv u Osijeku, Osijek, 1966., 93. – 136.

Bosansko-đakovačka biskupija imala je 4 župe: Đakovo, Gorjani, Vrbica i Vrpolje.⁶¹

Prema mišljenju jednoga od Ogramićevih nasljednika, biskupa Petra Bakića, popis je vlastelinstva 1702. godine izrađen proizvoljno, na štetu biskupije, a značajni dokumenti odnijeti. Stoga je biskup Bakić popis s latinskog preveo na hrvatski jezik i zapisao svoje primjedbe: „Ovi popis dade mi inspekcija Osieka na mjesto onoga, kojega je učinio grof Karafa, kada je pripisivao ove strane, od kojega prave upise nitkome nekažu, zašto u njima više stoji atara sviu gospoščina, sela, šuma, njiva i čajera, nego li je u ovima upisi, koje inspekcija daje, budući ona na svoj način sve preobratala, kojima bog prosti grihe. Poslie sva pisma po smrti pokojnoga Pra Nikole Olovščaka dobrog spomena jesu pograbili i odnesli, da ništa nisu ostavili, kojima svitla komora dvorianska više puta jest zapovidila, da imadu mojom crkvi svaka povratiti, koji dan za dnevom odvlači se s lipima riči protežući ne dadoše, i tako s ovime pismom može se crkva držati i braniti, doklam Bog dade...”⁶² Vlastelinstvo je imalo samo 19 sela i grad Đakovo te mnogo pustoselina, tj. mjesta gdje su nekada postojala sela.

Biskup Bakić u manuskriptu „O životu naroda i o stočarstvu u Djakovu i njegovoj okolici“ iz 1719. godine zapisao je da je po odlasku Turaka u Đakovu i njegovih 55 sela bilo oko 7.000 stanovnika, koji su živjeli u oko 750 domaćinstava.⁶³

O stanju i razvitku biskupijskog vlastelinstva do njegova ukidanja sačuvana je opširna i pouzdana dokumentacija, koja se nalazi u Nadbiskupijskom središnjem arhivu u Đakovu. Poslije ukidanja feudalnih odnosa 1848. godine slijedila je dugotrajna segregacija i reorganizacija te osnovan biskupijski veleposjed. Osobitu ulogu tu je imao biskup Josip Juraj Strossmayer i njegove napredne ideje. Opširan rad o Đakovu, naseljima u Đakovštini i njihovoj prošlosti objavio je Mirko Marković u Zborniku Đakovštine 1970. godine.⁶⁴

Veliko Selo nije više postojalo. Vrbica se ponovno spominje. Obnovljena je za vrijeme turske vladavine, zapadnije od staroga, ranije uništenog sela.

61 Josip BUTURAC, isto, 208

62 Tade SMIČIKLAS, *Dvjestogodišnjica oslobođenja Slavonije. Drugi dio: Spomenici Slavonije u XVII. vijeku*. JAZU, Zagreb, 1891., 308. Prijevod na hrvatski jezik: dr. sc. Stjepan SRŠAN, *Naselja u istočnoj Hrvatskoj krajem 17. i početkom 18. stoljeća*. Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 2000.

63 Petar LUKIĆ, *Izveštaj o stanju stočarstva spahiluka Biskupije đakovačke i njegove okolice od 1752. godine*. Rukopis. S latinskog preveli dr. Andrija Spiletak i dr. Stjepan Romić. Nadbiskupijski središnji arhiv u Đakovu.

64 Mirko MARKOVIĆ, *Đakovo i Đakovština. Prilog poznavanju naselja i naseljavanja*. Zbornik Đakovštine 1., JAZU, Centar za znanstveni rad Vinkovci, Zagreb, 1976., 147. – 349.

Župa Vrbica održala se u vrijeme ratova za oslobođenje od Osmanlija. Godine 1702. tu je župnik franjevac iz našičkog samostana,⁶⁵ a 1708. godine franjevac Blaž iz Broda.⁶⁶

U prvoj polovici XVIII. stoljeća župa Vrbica prostirala se na velikom području Bosansko-đakovačke biskupije. Imala je filijale: Mikanovci, Mrzović, Đurđanci, Kešinci, Semeljci, Forkuševci, Viškovci, Lopušanci, Koritna, te Vođinci i Prkovci (ova dva sela odmah po oslobođenju izdvojena su u Vojnu granicu). Biskup Juraj Patačić de Zajezda dao je 1703. godine u Vrbici sagraditi drvenu crkvu Pohoda Bl. Djevice Marije. Kao što je spomenuto, crkvu sv. Bartola dao je obnoviti biskup Petar Bakić 1731. godine. Iz ranoga razdoblja poslije oslobođenja sačuvana je matica krštenih župe vrbičke, vođena od 27. VIII. 1724. do 25. IV. 1736. godine.⁶⁷ Kasnije je osnovana nova župa u Semeljcima (1755.), a Viškovci postali filijala župe Đakovo.

Poslije oslobođenja od Osmanlija na potoku Žavorija između Mikanovaca i Vođinaca bila je granica između Provincijala (civilne Slavonije) i Vojne granice. Dotle se prostiralo vlastelinstvo Bosansko-đakovačke biskupije. Mikanovci su s područjem Hrvata 1745. godine izdvojeni iz biskupijskog vlastelinstva i pripojeni Sedmoj broskoj pukovnji u Vojnoj granici. Kod crkve sv. Bartola neke obitelji iz susjednih sela osnovala su Nove Mikanovce, pa je staro selo nazvano Starim Mikanovcima, koji su se produžili na zapad žiteljima useljenima iz raseljenih Podgajaca. Godine 1776. u Starim Mikanovcima postojala je drvena filijalna kapela svete Klare.⁶⁸ Nova zidana prostrana crkva u Vrbici sagrađena je 1793. godine, pa su postojale dvije župne crkve – u Vrbici i crkva sv. Bartola, koja je nakon osnivanja Novih Mikanovaca postala filijalna. Po tradiciji, u njoj su se održavale svečane svete mise na blagdane Velike Gospe, sv. Stjepana Kralja i sv. Bartola, kada su se održavali veliki sajmovi. Stari Mikanovci dobili su župu 1869. godine. Novi Mikanovci, na lokaciji Hrvata, tek su 1930. godine izdvojeni iz vrbičke župe i pripojeni župi Vođinci.

Iz dalekoga vremena vitezova ivanovaca i njihovih posjeda u istočnoj Đakovštini, a to je više od 650 godina, ostalo je do danas samo nekoliko mjestopisa. Na području Starih Mikanovaca su toponimi *Križni jelav* i *Križevica*

65 Josip Bösendorfer, isto, 357.

66 Fra M. N. BATINIĆ, *Njekošto priloga k bosanskoj crkvenoj poviesti*. Starine JAZU, knj. XVII., Zagreb, 1885., 96.

67 Državni arhiv u Osijeku, HR-DAOS-500, R 704

68 Tomo ŠALIĆ, *Vinkovački leksikon*. Vlastita naklada. Vinkovci, 2007., 411. *Hrvatska na tajnim zemljovidima XVIII. i XIX. stoljeća. 1. Brodska pukovnja*. Sekcija 16. Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 1999.

te potok *Kaluđer*,⁶⁹ a na području Đurđanaca toponimi *Popovci*, *Popovača* i *Sveti Ivan*, mjesto prijelaza rijeke Jošave.⁷⁰

Posljednji dokument o naselju Hrvati ostavio je Luigi Ferdinando Marsigli, diplomat i general u službi Habsburške Monarhije. Putujući iz Đakova u Vinkovce 20. VIII. 1700. godine prošao je kroz Mikanovce, nacrtao prapovijesni lokalitet *Gradinu* te zabilježio „Hervat templ. Rudera“. Na skici putovanja označio je udaljenosti između pojedinih sela. U Vinkovcima je skicirao položaj antičkoga grada Cibala.⁷¹

Crkva svetoga Bartolomeja, jedini ostatak samostana vitezova ivanovaca, potom posjeda velikaša Horvata i Gorjanskih, odavna zaokuplja pažnju povjesničara i povjesničara umjetnosti. Sada je obnovljena, a njezin okrugao kosi zvonik ističe se nad posavskom dolinom. Crkva je noću osvjetljena i dobro se vidi iz vlakova koji prometuju magistralnom željezničkom prugom Zagreb – Vinkovci – državna granica. Uz glavnu ulicu u Novim Mikanovcima postavljena su upozorenja da se tu nalazi ovaj sakralni objekt nulte kategorije.

69 Šimo FRKOVIĆ, *Feud Hrvati i druge crtice za povijest Mikanovaca*. KIC „Privlačica“, Vinkovci, 1989., 70.

70 Tomo ŠALIĆ i Adam PAVIĆ, *Đurđanci kod Đakova*. Matica hrvatska, Ogranak Đakovo, 2006., 69. – 70.

71 Mato BATOROVIĆ, *Putopisac Marsigli u Slavoniji 1700. godine*. Revija „Đakovački vezovi“, Đakovo 1990., 31.

SUMMARY

Tomo Šalić

Hrvati and Veliko Selo, medieval estates east of Djakovo

This article presents data on medieval estates Hrvati and Veliko Selo east of Djakovo which incurred during the Crusades as the property of the Church Order of Knights Hospitaller. The formation of Crusades and the Crusaders' travel through Slavonia is also explained. After the Crusades the king gave these possessions to the Bancs, a high-ranking family, who took the name de Horvath after the original name of the property Hrvati (Croac). The most important figures in the family were Ivaniš, Paul and Ladislav Horvat, who participated in bringing Charles Dracki to Hungarian-Croatian throne. After the king's murder brothers were involved in the rebellion against the court. Ivaniš Horvat set up an ambush, on 25th July 1386 near Gorjani for the Queen Mother Elizabeth Kotromanić, her daughter Mary and the Palatine Nicholas Gorjanski. The Palatine was murdered, the queens taken captive. Horvat brothers were defeated and destroyed by King Sigismund of Luxembourg, and the estates given to the sons of the deceased Nicholas Gorjanski. After extinction of the Gorjanski family, possessions passed into the hands of Bosnian-Djakovo diocese. The article also clarifies the situation during the Ottoman occupation of 1536-1691, when the settlements of Hrvati and Veliko Selo were destroyed. In place of the then parishes there was a parish Vrbica. Finally, the locations of central settlements of Hrvati and Veliko Selo have been clarified as well as the architectural significance and value of the church of St. Bartholomew's in Hrvati, now the village of Novi Mikanovci.